

یادگیری حاصل از گردشگری کودکان در توسعه پایدار گردشگری: نقش تعدیل گر ویژگی های جمعیت شناختی خانواده

باقر عسگرزاد نوری^۱، ولی نعمتی^۲، مریم فانی^۳، سمیه صائب نیا^۴

DOI:10.22034/jtd.2021.300771.2423

چکیده

آموزش و یادگیری عنصر اصلی برای داشتن جامعه ای پایدار است. در این میان، کودکان بالاترین پتانسیل را برای دریافت آموزش های مؤثر دارند. فضاهای گردشگری طراحی شده مناسب با ابعاد وجودی کودک نقش استادی مناسب را برای تجربه کردن و آموختن درس های بزرگ زندگی دارد. فضاهای دوستدار کودک بیشتر به دنبال فراهم کردن بستری مناسب در محیط های گردشگری به منظور سرگرمی و تفریح، آموزش و پرورش، رشد فکری و اجتماعی این افراد است. پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش یادگیری حاصل از گردشگری کودکان در توسعه پایدار گردشگری انجام شد. جامعه آماری پژوهش را کلیه والدین دارای فرزند تشکیل می دهند. نمونه ها از بین گردشگران شهر مشهد، که فرزندانشان بین شش تا دوازده سال داشتند، انتخاب شدند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران برابر با ۳۸۴ نفر به دست آمد که براساس روش نمونه گیری غیرتصادفی در دسترس انتخاب شدند. به منظور اندازه گیری متغیرها از پرسش نامه استاندارد استفاده شد. روایی پرسش نامه به صورت تشخیصی، همگرا و واگرا و پایایی پرسش نامه نیز با ضریب آلفای کرونباخ بررسی شد. آزمون مدل پژوهش براساس روش معادلات ساختاری و نرم افزار لیزرل انجام شد. نتایج نشان داد که انگیزش برای یادگیری در فواید یادگیری برای کودکان تأثیر مثبت دارد. انگیزش برای یادگیری در رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان تأثیر مثبت دارد. فواید یادگیری برای کودکان در رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان تأثیر مثبت دارد. ویژگی های جمعیت شناختی خانواده (جنسیت کودک، سطح تحصیلات والدین، متوسط درآمد ماهیانه خانواده، تعداد فرزندان خانواده) در فواید یادگیری و رفتارهای محافظت از محیط زیست در کودکان گردشگر نقش تعدیلگر دارد. در نهایت نقش تعدیلگری ویژگی های جمعیت شناختی خانواده (جنسیت کودک، سطح تحصیلات والدین، متوسط درآمد ماهیانه خانواده، تعداد فرزندان خانواده) در ارتباط بین انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری در کودکان گردشگر نیز تأیید شد.*

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۲۵

واژه های کلیدی:

گردشگری کودک، یادگیری کودک، گردشگری پایدار، رفتار حفاظت از محیط زیست

مقدمه

شهرها، اشتغالزایی، تعامل فرهنگ ها، حفظ محیط زیست و در نهایت توسعه پایدار از جمله دغدغه های اصلی پیش روی جوامع بشری است؛ بنابراین گردشگری به ویژه برای کشورهای در حال توسعه مزیتی اقتصادی است تا از این طریق فرایند توسعه ملی خود را تسریع

در عصر معاصر در همه سطوح ناحیه ای، منطقه ای، ملی و بین المللی تنوع بخشی به اقتصاد، بالابردن شاخص های توسعه انسانی، کاهش مشکلات ناشی از صنعتی شدن، آلودگی بیش از حد استاندارد

۱. دانشیار مدیریت بازرگانی، گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران (نویسنده مسئول): b.asgarnezhad@urmia.ac.ir
  ۲. استادیار مدیریت گردشگری، گروه مدیریت دولتی و گردشگری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران
  ۳. کارشناس ارشد مدیریت گردشگری، گروه مدیریت دولتی و گردشگری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران
  ۴. کارشناس ارشد مدیریت بازرگانی، گروه مدیریت، دانشگاه جامع علمی و کاربردی، اردبیل، ایران
- * این مقاله مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد مصوب در دانشگاه محقق اردبیلی است.

(محمدی و همکاران، ۱۳۹۸). در دوران کنونی، در پی بروز بحران‌های زیست محیطی، نابودی منابع و موانع در راه رسیدن به توسعه پایدار، لازم است برنامه‌ها براساس شناخت و ارزیابی توان محیط انجام شوند تا هم از محیط به صورت درخور و مستمر بهره‌برداری شود و هم ارزش‌های طبیعی محیط حفظ شوند (نصرالهی و بیکی‌ده‌آبادی، ۱۳۹۴). طبق گزارش کمیته برنلدن (۱۹۸۷) گردشگری پایدار توازن بین موضوعات گوناگون اقتصادی، اجتماعی، و زیست محیطی است. صنعت گردشگری موضوعات پایداری را از دیدگاه تولیدکنندگان و ارائه‌دهندگان خدمات این صنعت مطرح می‌کند. به‌تازگی سیاست‌گذاران، ارائه‌دهندگان خدمات گردشگری، و محققان ادعا می‌کنند که صنعت گردشگری برای نجات جان خویش باید پایدار باشد. اگر همه متصدیان امور گردشگری در زمینه پایداری با یکدیگر به توافق برسند، در امر گردشگری پایدار موفق خواهند بود، اما زمانی که اولویت‌های گردشگری پایدار با علایق و منافع آن‌ها در تضاد باشد، به موفقیت دست پیدا نمی‌کنند (نصرالهی و بیکی‌ده‌آبادی، ۱۳۹۴). با توجه به این‌که در حال حاضر محیط زیست در حال تخریب شدن و نابودی است، وظیفه ما حفظ و نگه‌داری آن برای نسل‌های آینده است؛ بنابراین انجام چنین پژوهش‌هایی ضروری به نظر می‌رسد.

بسیاری از آموزش‌ها در کودکی شکل می‌گیرد، حتی آموزش‌های بسیار ابتدایی اما مهم، مثل نریختن زباله در طبیعت، نشکستن شاخه درختان، آزارنرساندن به حیوانات، آسیب‌نرساندن به مکان‌هایی که باید به آن‌ها احترام گذاشت مثل میراث فرهنگی، مساجد، مقابر و... (کیانی سلمی و نظری، ۱۳۹۶). به زبانی ساده مجموعه رفتارها و تغییراتی که کودک را با فرهنگ خانواده و جامعه هماهنگ می‌سازد و از آن مهم‌تر زمینه رشد توانایی‌های سرشتی او را فراهم می‌سازد «تربیت» نام دارد. در آموزش و پرورش، جدا از ساختار ویژه ژنتیک و فیزیولوژیک کودک، نظام اجتماعی نیز سهم چشمگیری دارد. عموم روان‌شناسان و مربیان بزرگ باور دارند که دوره کودکی یکی از بااهمیت‌ترین و حساس‌ترین دوره‌های رشد است. بی‌تردید دنیای عاری از هنجارهای انسانی، اجتماعی و زیست محیطی مرهون انسان‌هایی است که در کودکی به‌خوبی پرورش یافته‌اند. امروزه با رشد فناوری و ارتقای دانش‌های انسانی مسیر دستیابی به تربیت صحیح کودکان تسهیل

شده است و این وظیفه والدین است که برای رسیدن به بهترین چارچوب تربیتی در کسب مهارت‌های لازم بکوشند. آنچه مدنظر است تأثیر انکارناپذیر تعامل محیطی در راستای تربیت صحیح کودکان است. در این بین «گردش و گردشگری» به‌منزله بستری مناسب شرایط را برای رشد ویژگی‌های مثبت شخصیتی کودکان فراهم می‌کند. گردش - چه در غالب سفرهای خانوادگی و چه در غالب اردوهای تفریحی و آموزشی - سال‌هاست که در سید مصرفی خانواده و بخش‌های آموزشی قرار دارد، اما آنچه مدنظر است لزوم بازنگری نقش کودکان در گردش و گردشگری و همچنین استفاده از این فرصت طلایی در راستای تربیت بهتر اوست (مقصودی، ۱۳۹۵). آموزش و یادگیری عنصر اصلی برای داشتن جامعه پایدار است. اگر به کودکان دانش کافی و مهارت‌های لازم آموزش داده شود، می‌توان به داشتن جامعه‌ای پایدار در آینده امید داشت (قربانی و شمس، ۱۳۹۹).

آموزش محیط زیست به کودکان - به‌منظور مؤثر بودن در انطباق نیازهای رشدی، علایق، توانایی‌ها و شیوه‌های یادگیری آنان - نیاز به طرح‌ریزی دارد. آموزش به کودکان باید با به‌کارگیری وسایل کمک آموزشی و اسباب‌بازی‌های واحد ممکن عینیت‌یافته و بازی‌گونه باشد تا هرچه کمتر موجب خستگی کودک شود. کودکان از یکدیگر می‌آموزند و در خلال بازی‌ها و دعوایشان تجارب بسیار کسب می‌کنند. آن‌ها می‌آموزند چگونه با دیگران رفتار کنند و چگونه در جامعه سربلند باشند. بازی ویژگی‌های اخلاقی کودکان را شکل می‌دهد. بازی مؤثرترین راه یادگیری کودکان است. هنگام بازی کودک فکر می‌کند، برنامه‌ریزی می‌کند و چیزهای نو خلق می‌کند. همان‌قدر که از قوای بدنی خود استفاده می‌کند، قوای فکری خود را نیز به‌کار می‌اندازد و در تمام مدت بازی در محیطی مناسب به افزایش تجربه می‌پردازد. بازی عبارت است از فعالیتی شادمانه، شور و شوق، خودانگیختگی، شادابی و وجدی که اغلب از آن عاید می‌شود که تأثیراتی بسیار مثبت در سلامت فکری کودک دارد. فضاهای گردشگری طراحی شده مناسب با ابعاد وجودی کودک می‌تواند نقش استادی مناسب را برای تجربه‌کردن و آموختن درس‌های بزرگ زندگی با دیگر جذابیت‌ها داشته باشد. فضاهای دوستدار کودک به‌طور عمده به دنبال اعطای حق شهروندی به کودکان و ایجاد بستری مناسب در محیط‌های گردشگری برای سرگرمی

و گردشگری و همچنین استفاده از این فرصت طلایی در راستای تربیت بهتر اوست (مقصودی، ۱۳۹۵). در برخی پژوهش‌ها، اهمیت نقش یادگیری حاصل از گردشگری کودکان در توسعه پایدار گردشگری نشان داده شده است؛ برای نمونه لهتو و همکاران (۲۰۱۷) در تحقیق خود نشان دادند که یادگیری حاصل از گردشگری کودکان در توسعه پایدار گردشگری تأثیر مثبت دارد. وو و همکاران (۲۰۱۹) نیز نشان دادند که تجربه کودکان چینی از گردشگری خانوادگی تجربه سفری گسترده و به‌یادماندنی است که به ایده‌پردازی‌های روشنی منجر شده است. اسعدی و همکاران (۱۳۹۹) ویژگی‌های بصری و ظاهری مقصد را مهم‌ترین عامل در توسعه گردشگری کودک مطرح کرده‌اند و در پی آن، به ترتیب ویژگی‌های اجتماعی - فرهنگی، امکانات و فناوری، رویدادهای اجتماعی، و زیرساخت‌ها و امکانات فیزیکی قرار می‌گیرند. نیمانی و همکاران (۱۳۹۶) تحقیقات گسترده‌ای را در زمینه آموزش کودکان انجام داده‌اند. نتایج پژوهش آنان نشان می‌دهد که کودکان شیوه‌های یادگیری منحصر به خود را دارند که با مراحل رشدشان مطابقت دارد و نیازهای فیزیکی، عاطفی، اجتماعی، زبانی و شناختی آن‌ها را دربر می‌گیرد و بهترین آموزش زمانی صورت می‌گیرد که تأکید آن به‌جای این‌که بر دانش باشد، بر تعامل، بازی و کشف باشد. با توجه به این توضیحات، فرضیه اول به‌صورت زیر مطرح شده است:

H₁: یادگیری حاصل از گردشگری کودکان در توسعه پایدار گردشگری تأثیر دارد.

فواید یادگیری می‌تواند در رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست در بین کودکان گردشگر تأثیر بگذارد. آنچه در سال‌های اولیه زندگی به کودکان آموزش داده می‌شود بسیار مهم است و در آینده نسلی خواهیم داشت که حفاظت از محیط‌زیست را جزو جدایی‌ناپذیر زندگی خود می‌دانند. هرچند خانواده تأثیر بسیاری در رفتار کودک دارد، اما آنچه به‌صورت عمومی برای ساختن نسلی شایسته و رسیدن به توسعه پایدار صورت می‌گیرد در آموزش و پرورش اتفاق می‌افتد. کودکان از هفت تا دوازده‌سالگی در مقطع ابتدایی تحصیل می‌کنند؛ یعنی سال‌هایی از زندگی که می‌توان شخصیت آنان را شکل یا تغییر داد. پایه‌های مهارت فکری باید در سال‌های اولیه پیریزی شود. از ابتدا باید به کودکان آموخت که فکر کنند و به اندیشه دیگران احترام بگذارند. از ابتدا در آموزش رسمی باید به آنان استفاده از ابزارهای یادگیری و استدلال و شرکت در موقعیت‌های اکتشافی را آموخت

تا به تدریج

و تفریح، آموزش و پرورش و رشد فکری اجتماعی این افراد است (کیانی سلمی و همکاران، ۱۳۹۶). هدف از پژوهش حاضر، بررسی نقش یادگیری حاصل از گردشگری کودکان در توسعه پایدار گردشگری است. بررسی منابع نظری پژوهش نشان می‌دهد کمبود پژوهشی محسوسی در زمینه یادگیری حاصل از گردشگری کودکان وجود دارد. در پژوهش‌های پیشین، بیشتر گردشگری کودک بررسی شده است و به یادگیری کودکان به‌منظور حفظ محیط زیست، با وجود اهمیت آن، کمتر توجه شده است؛ برای نمونه دانلیپ^۱ و همکاران (۲۰۰۸) تعداد قابل توجهی از تغییرات محیط زیست و تأثیر فعالیت‌های انسانی در آن را بررسی کردند؛ برای نمونه لهتو^۲ و همکاران (۲۰۱۷) به بررسی گردشگری کودکان بر توسعه پایدار پرداختند. وو و همکاران (۲۰۱۹) به این موضوع پرداختند که کودکان چینی تجربه سفر گسترده و به‌یادماندنی از گردشگری خانوادگی دارند که به ایده‌پردازی روشنی منجر شده است؛ بنابراین مسئله اصلی پژوهش این است که یادگیری حاصل از گردشگری کودکان چه تأثیری در توسعه پایدار گردشگری دارد.

مبانی نظری و توسعه فرضیه‌ها

پایداری در گردشگری مستلزم توجه نظام‌مند به ابعاد فنی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، تاریخی و زیست‌محیطی برای استفاده از جاذبه‌های گردشگری مطابق با نیاز امروز و حفظ و ماندگاری این منابع برای آینده است. گردشگری در سنین کودکی بررسی ساختار صنعت گردشگری نیست، بلکه به شکل انتقال مفاهیم به کودک با هدف آشنایی با فرایند خروج از خانه به‌قصد تفریح تا مرحله تفریح در طبیعت و سپس بازگشت به خانه تعریف می‌شود و طی این فرایند، تمامی آموزش‌های ضروری و جذاب برای کودکان در نظر گرفته می‌شود (رحمانی و همکاران، ۱۳۹۶). بسیاری از آموزش‌ها در کودکی شکل می‌گیرد؛ بنابراین توجه به یادگیری حاصل از گردشگری کودکان در توسعه پایدار گردشگری ضرورت می‌یابد (کیانی سلمی و نظری، ۱۳۹۶). گردش، چه در غالب سفرهای خانوادگی و چه در غالب اردوهای تفریحی و آموزشی، سال‌هاست که در سبب مصرفی خانواده و بخش‌های آموزشی قرار دارد، اما آنچه مهم است لزوم بازنگری نقش کودکان در گردش

1. Dunlap
2. Lehto

حفظ کردن و ارائه آموخته‌ها و فراموش کردن منسوخ شود (کیانی سلمی و نظری، ۱۳۹۶). پژوهش‌های بسیاری در این زمینه انجام شده است. برای نمونه یی^۱ و همکاران (۲۰۱۸) تعداد زیادی از تغییرات محیط‌زیست و تأثیر فعالیت‌های انسانی در آن را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که رفتار مسئولانه زیست‌محیطی یکی از عناصر اصلی در فرایند توسعه پایدار محیط‌زیست در جوامع مدرن و در حال توسعه است که دولت‌ها باید طرح و برنامه‌ای برای حفاظت از آن در مقیاس‌های مختلف برای کاهش تهدیدها و مخاطرات زیست‌محیطی تدوین کنند و مردم برای اجرای طرح و برنامه‌های تدوین شده همکاری کنند. لهتو و همکاران (۲۰۱۷) نشان دادند که فواید یادگیری در رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست در بین کودکان گردشگر تأثیر مثبت دارد. کیانی سلمی و نظری (۱۳۹۶) بیان می‌کنند که در آموزش‌های زیست‌محیطی، گردشگری می‌تواند در توجه به حفاظت از نواحی و توسعه پارک‌ها و مناطق حفاظت‌شده و جذب گردشگران بسیار مؤثر باشد. پورمعصوم و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیق خود نشان دادند که یادگیری کودکان در حفظ محیط‌زیست تأثیر مثبت دارد. شبیری و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیق خود نشان دادند که نگرش‌های کودکان پیش‌دبستانی درباره‌ی مسائل محیط‌زیستی عموماً خوب است و آن‌ها به ترتیب روش‌های بازی، ایفای نقش، قصه‌گویی، گردش علمی و بازدید، توضیحی و تمرین و تکرار را برای آموزش محیط‌زیست پیشنهاد کردند. مهاجر و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهش خود نشان دادند که بین یادگیری کودکان و رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. با توجه به این توضیحات، فرضیه دوم به شرح زیر مطرح شده است:

H_۲: فواید یادگیری در رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست در بین کودکان گردشگر تأثیر دارد. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خانواده (جنسیت کودک، سطح تحصیلات والدین، متوسط درآمد ماهیانه خانواده، تعداد فرزندان خانواده) می‌تواند در ارتباط بین انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری در کودکان گردشگر و همچنین در ارتباط بین فواید یادگیری و رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست در کودکان گردشگر نقش تعدیلگر داشته باشد. چند عامل مهم جمعیت‌شناختی در حوزه گردشگری، که باید بررسی شوند، عبارت‌اند از: میزان جمعیت (شاخصی از وسعت بازار)، توزیع سنی (شاخصی از

نوع محصول تقاضاشده)، جنسیت (شاخصی برای رویدادهای تک‌جنسیتی)، اندازه خانواده (شاخصی برای طراحی نوع رویداد)، مکان جمعیت (شاخصی برای در نظر گرفتن فاصله و مکان رویداد)، میزان اوقات فراغت (شاخصی برای زمان رویداد و شناسایی بازار هدف)، آموزش (شاخصی برای تقاضای گردشگری) و نژاد (شاخصی برای شناسایی نوع و میزان تقاضا) (Pender, 1999). یکی از عوامل مهم در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری کودکان بحث تحصیلات بوده است. تجاری و همکاران (۱۳۸۹) در تحقیق خود نشان دادند که با بالا رفتن میزان تحصیلات فرد، تمایل او به مسافرت بیشتر می‌شود. در مورد سایر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نیز بررسی‌های متعددی در نقاط گوناگون جهان انجام شده است؛ مثلاً در پژوهش چنگ^۲ و همکاران (۲۰۱۲) مشخص شد که جنسیت نقش مهمی در درک از کیفیت خدمات و رضایتمندی گردشگران دارد؛ چراکه ابعاد قابل لمس و همدلی مدنظر هر دو جنس بودند، اما زنان بیشتر به پاکیزگی محیط فیزیکی و ظاهر آن اهمیت می‌دادند. کیانی سلمی و نظری (۱۳۹۶) در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که گردشگری کودک بهبود روابط و تعاملات اجتماعی، حفظ آداب و رسوم، آموزش و یادگیری، حفاظت از محیط‌زیست، شکوفایی خلاقیت کودکان، مشارکت دادن کودکان در تصمیم‌گیری‌ها، محافظت آنان در برابر خشونت و جنایت، برقراری امنیت، ملاقات با دوستان، بازی کردن و... را در پی دارد. آقاداتاشی و همکاران (۱۳۹۶) به بررسی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی در امر گردشگری پرداختند و نشان دادند که رابطه مثبت و معنی‌داری بین این ویژگی‌ها با توسعه گردشگری وجود دارد. لهتو و همکاران (۲۰۱۷) نشان دادند که ویژگی‌های جمعیت‌شناختی در حفاظت از محیط‌زیست و یادگیری کودکان تأثیر مثبت دارد. با توجه به این توضیحات، فرضیه‌های سوم و چهارم به شرح زیر مطرح شده است.

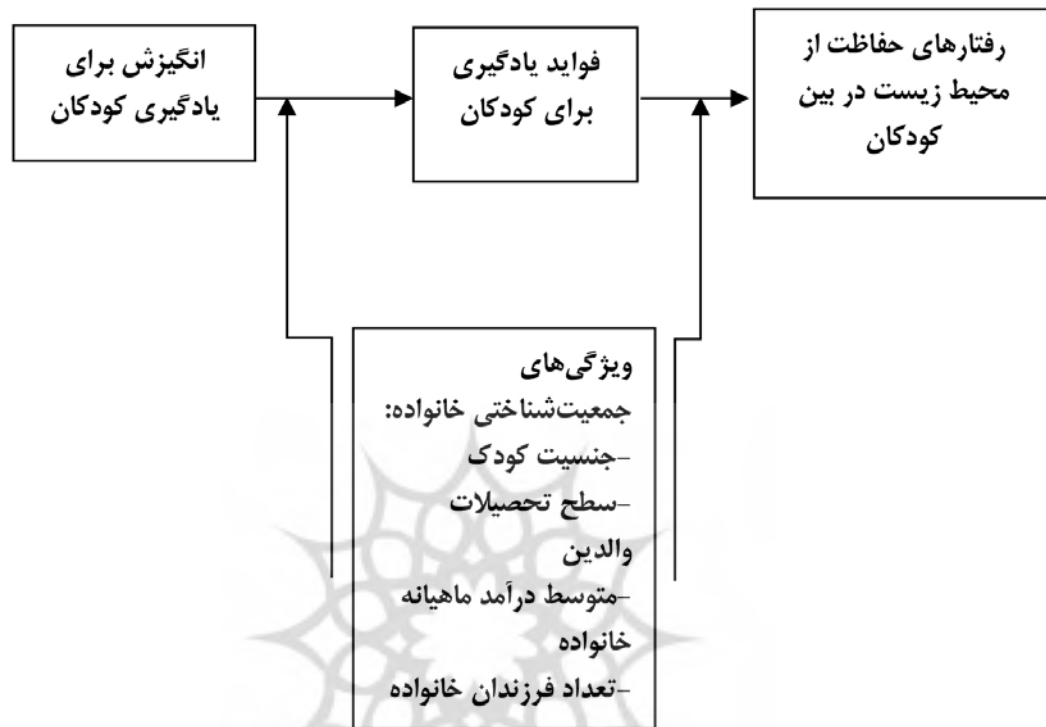
H_۳: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خانواده (جنسیت کودک، سطح تحصیلات والدین، متوسط درآمد ماهیانه خانواده و تعداد فرزندان خانواده) در ارتباط بین انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری در کودکان گردشگر نقش تعدیلگر دارد.

H_۴: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خانواده (جنسیت کودک، سطح تحصیلات والدین، متوسط درآمد ماهیانه خانواده، تعداد فرزندان خانواده) در ارتباط

حفظ کردن و ارائه آموخته‌ها و فراموش کردن منسوخ شود (کیانی سلمی و نظری، ۱۳۹۶). پژوهش‌های بسیاری در این زمینه انجام شده است. برای نمونه یی^۱ و همکاران (۲۰۱۸) تعداد زیادی از تغییرات محیط‌زیست و تأثیر فعالیت‌های انسانی در آن را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که رفتار مسئولانه زیست‌محیطی یکی از عناصر اصلی در فرایند توسعه پایدار محیط‌زیست در جوامع مدرن و در حال توسعه است که دولت‌ها باید طرح و برنامه‌ای برای حفاظت از آن در مقیاس‌های مختلف برای کاهش تهدیدها و مخاطرات زیست‌محیطی تدوین کنند و مردم برای اجرای طرح و برنامه‌های تدوین شده همکاری کنند. لهتو و همکاران (۲۰۱۷) نشان دادند که فواید یادگیری در رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست در بین کودکان گردشگر تأثیر مثبت دارد. کیانی سلمی و نظری (۱۳۹۶) بیان می‌کنند که در آموزش‌های زیست‌محیطی، گردشگری می‌تواند در توجه به حفاظت از نواحی و توسعه پارک‌ها و مناطق حفاظت‌شده و جذب گردشگران بسیار مؤثر باشد. پورمعصوم و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیق خود نشان دادند که یادگیری کودکان در حفظ محیط‌زیست تأثیر مثبت دارد. شبیری و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیق خود نشان دادند که نگرش‌های کودکان پیش‌دبستانی درباره‌ی مسائل محیط‌زیستی عموماً خوب است و آن‌ها به ترتیب روش‌های بازی، ایفای نقش، قصه‌گویی، گردش علمی و بازدید، توضیحی و تمرین و تکرار را برای آموزش محیط‌زیست پیشنهاد کردند. مهاجر و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهش خود نشان دادند که بین یادگیری کودکان و رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. با توجه به این توضیحات، فرضیه دوم به شرح زیر مطرح شده است:

H_۲: فواید یادگیری در رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست در بین کودکان گردشگر تأثیر دارد. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خانواده (جنسیت کودک، سطح تحصیلات والدین، متوسط درآمد ماهیانه خانواده، تعداد فرزندان خانواده) می‌تواند در ارتباط بین انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری در کودکان گردشگر و همچنین در ارتباط بین فواید یادگیری و رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست در کودکان گردشگر نقش تعدیلگر داشته باشد. چند عامل مهم جمعیت‌شناختی در حوزه گردشگری، که باید بررسی شوند، عبارت‌اند از: میزان جمعیت (شاخصی از وسعت بازار)، توزیع سنی (شاخصی از

بین فواید یادگیری و رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست براساس توضیحات ارائه‌شده، مدل مفهومی پژوهش در شکل ۱ نشان داده شده است. پژوهش در کودکان گردشگر نقش تعدیلگر دارد.

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش (Yang et al., 2019; Lehto et al., 2017; Ying Wu et al., 2019).

کودکان طی رویدادهای گردشگری می‌توانند در مقام قضاوت صحیح قرار بگیرند و به سؤالات پرسش‌نامه پاسخ دقیق بدهند. با توجه به نامحدود بودن جامعه آماری، تعداد اعضای نمونه براساس جدول مورگان ۳۸۴ خانواده در نظر گرفته شد. درباره انتخاب اعضای نمونه آماری گفتنی است که تیم پژوهشی به صورت حضوری به اماکن گردشگری شهر مشهد از جمله بوستان‌ها، مکان‌های زیارتی، نقاط فرهنگی و غیره مراجعه کردند و براساس روش نمونه‌گیری در دسترس، در گام اول با پرسش از خانواده‌ها مبنی بر داشتن فرزند شش تا دوازده سال و در گام دوم با طرح پرسش مبنی بر تمایل آنان برای شرکت در فرایند پژوهش، در نهایت تعداد ۳۸۴ پرسش‌نامه توزیع و جمع‌آوری شد. از هر خانواده صرفاً یک نفر (با پدر یا مادر و نه هر دو) در مقام پاسخ‌دهنده انتخاب شد.

تجزیه و تحلیل ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان در جدول ۱ نشان داده شده است.

روش پژوهش جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری پژوهش شامل تمامی خانواده‌های دارای فرزند بین شش تا دوازده سال است. نمونه پژوهش نیز از بین والدین خانواده‌هایی که فرزندانشان بین شش تا دوازده سال داشتند و برای گردشگری در شهر مشهد حاضر شدند انتخاب شد؛ زیرا طبق گفته روان‌شناسان، رشد شخصیتی بین سنین شش تا دوازده سال شکل می‌گیرد و این گروه سنی لازم است که آموزش ببینند. بحث پژوهش حاضر، یادگیری حاصل از گردشگری کودکان و تأثیر آن در توسعه پایدار گردشگری است. به این دلیل از این گروه سنی برای نمونه آماری استفاده شده است (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۱). با توجه به این‌که بیشتر کودکان شش تا دوازده سال به دلیل برخورداری نبودن از قدرت ادراک کامل امکان پاسخ‌دهی مستقیم به سؤالات پرسش‌نامه را نداشتند؛ بنابراین والدینشان به‌منزله نمونه آماری در نظر گرفته شدند. بدیهی است که والدین به دلیل ارتباط نزدیک و مشاهده مستقیم

جدول ۱: ویژگی‌های جمعیت شناختی پاسخ دهندگان

ویژگی‌های جمعیت شناختی	طبقات	تعداد	درصد	ویژگی‌های جمعیت شناختی	طبقات	تعداد	درصد
جنسیت	مرد	۹۳	۳۶/۵	وضعیت شغلی	کارمند دولتی	۶۲	۲۴/۳
	زن	۱۶۲	۶۳/۵		شغل آزاد	۸۰	۳۱/۴
سن	کمتر از ۲۰ سال	۳	۱/۲		بازنشسته	۳۳	۱۲/۹
	۲۱-۳۰ سال	۸۶	۳۳/۷	بیکار	۴۱	۱۶/۱	
	۳۱-۴۰ سال	۱۱۲	۴۳/۹	غیره	۳۹	۱۵/۳	
	۴۱-۵۰ سال	۴۰	۱۵/۷	شخصی	۱۶۲	۶۳/۵	
تاهل	متاهل	۲۱۰	۸۲/۴	نوع سازمان دهی	فامیلی	۴۴	۱۷/۳
	مجرد	۴۵	۱۷/۶		تور	۴۹	۱۹/۲
	ابتدایی	۱۹	۷/۵	همراهان سفر	تنها	۴۹	۱۹/۲
آموزش متوسطه	۳۶	۱۴/۱	دوستان و وابستگان		۷۲	۲۸/۲	
لیسانس	۱۴۴	۵۶/۵	همسر و بچه‌ها		۱۲۶	۴۹/۴	
تحصیلات	فوق لیسانس	۵۳	۲۰/۸	مدت اقامت	همسر	۸	۳/۱
	دکتری و بالاتر	۳	۱/۲		۲ روز	۸۳	۳۲/۵
	زیر یک میلیون	۴۵	۱۷/۶		۴ روز	۴۸	۱۸/۸
بین یک تا سه میلیون	۱۳۸	۵۴/۱	۵ روز		۲۵	۹/۸	
بین سه تا پنج میلیون	۶۷	۲۶/۳	یک هفته		۳۵	۱۳/۷	
درآمد ماهانه	بیشتر از پنج میلیون تومان	۵	۲	ده روز	۶۴	۲۵/۱	
	کارمند دولتی	۶۲	۲۴/۳	تعداد سفر به مشهد	۱ تا ۲ بار	۱۱۶	۴۵/۵
	شغل آزاد	۸۰	۳۱/۴		۳ تا ۴ بار	۶۴	۲۵/۱
بازنشسته	۳۳	۱۲/۹	۵ تا ۶ بار		۴۳	۱۶/۹	
بی‌کار	۴۱	۱۶/۱	بیشتر از ۶ بار		۳۲	۱۲/۵	
غیره	۳۹	۱۵/۳	۱ تا ۲ بار		۱۱۶	۴۵/۵	

ابزار گردآوری داده‌ها

در مورد متغیرهای مستقل و وابسته است. به منظور جمع‌آوری اطلاعات از پرسش‌نامه‌های استاندارد استفاده شد که عبارت بودند از: انگیزش برای یادگیری کودکان (۶ سؤال)، فواید یادگیری برای کودکان (۴ سؤال) برگرفته از پرسش‌نامه لهتو و همکاران (۲۰۱۷) و رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان (۵ سؤال) برگرفته از شاخصه‌های فرهنگی هافستد (۱۹۸۷) سؤالات پرسش‌نامه در جدول ۱ آمده است. مقیاس استفاده‌شده طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت است. این مقیاس به‌طور خاص از مبنای کاملاً مخالف، مخالف، بی‌نظر، موافق و کاملاً موافق استفاده می‌کند. براین اساس، از اعضای نمونه آماری درخواست شد براساس مقیاس پنج‌نقطه‌ای لیکرت به سؤالات پرسش‌نامه پاسخ دهند. ترکیب سؤالات پرسش‌نامه پژوهش در جدول ۲ ارائه شده است.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش پرسش‌نامه است. پرسش‌نامه در سه بخشنامه همراه، اطلاعات جمعیت‌شناختی و سؤالات اختصاصی تنظیم شد. در بخش اول، تحت عنوان نامه همراه، علاوه بر بیان عنوان پژوهش، هدف از گردآوری اطلاعات از طریق پرسش‌نامه و ضرورت همکاری صمیمانه پاسخ‌دهندگان در تکمیل پرسش‌نامه توضیح داده شد. بخش جمعیت‌شناختی شامل سؤالات در مورد مشخصات عمومی پاسخ‌دهندگان از قبیل جنسیت، سن، وضعیت تأهل، تحصیلات، درآمد ماهانه، وضعیت شغل، نوع سازمان‌دهی سفر، همراهان سفر، مدت اقامت، دفعات سفر به مشهد، انگیزه سفر و منابع اطلاعاتی سفر است. آخرین بخش نیز شامل سؤالات اختصاصی

جدول ۲: ترکیب سؤالات پرسش‌نامه پژوهش

ردیف	متغیر	تعداد سؤالات	منبع
۱	انگیزش برای یادگیری کودکان	۶	لهتو و همکاران (۲۰۱۷)
۲	فواید یادگیری برای کودکان	۴	لهتو و همکاران (۲۰۱۷)
۳	رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان	۵	موسر و ماکوس (۱۹۹۷)

شیوه، گروه‌بندی اولیه‌ای از آزمودنی‌ها وجود دارد و هدف از این تجزیه و تحلیل آن است که گروه‌بندی اولیه براساس داده‌های دیگر نیز تأیید شود. در نهایت روایی هم‌گرا عبارت است از هم‌بستگی نسبتاً قوی میان سؤال و متغیر اصلی و مقدار قابل قبول برای آن، ضریب هم‌بستگی پیرسون بزرگ‌تر از $0/4$ در نظر گرفته شده است (مصراآبادی و همکاران، ۱۳۹۲). در نهایت ضریب آلفای کرونباخ نشان‌دهنده سازگاری درونی سؤالات است که متغیر مشابهی را می‌سنجد و مقدار آن بیشتر از $0/7$ بر پایایی قابل قبول پرسش‌نامه دلالت دارد. نتایج حاصل از سنجش روایی سازه، روایی تشخیصی و روایی هم‌گرا و نیز پایایی شامل ضریب آلفای کرونباخ برای تمامی سؤالات پرسش‌نامه به تفصیل در جدول ۳ ارائه شده است.

روشی که در این پژوهش برای بررسی برازش مدل اندازه‌گیری استفاده می‌شود، شامل سه معیار روایی سازه، روایی تشخیصی ۲ و روایی هم‌گرا و نیز پایایی براساس ضریب آلفای کرونباخ است. روایی سازه مفهوم مرکبی است که مستلزم بررسی چند مرحله است و با روایی ضابطه شامل روایی هم‌زمان، روایی پیش‌گویی‌کننده، روایی تمایز و روایی هم‌گرایی سنجیده می‌شود (محمدیگی و همکاران، ۱۳۹۳). روایی سازه عبارت است از میزان صحت مقیاس در اندازه‌گیری ساخت نظری یا ویژگی مدنظر. برای بررسی روایی سازه پرسش‌نامه از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شده است. برای بررسی روایی تشخیصی نیز از تجزیه تابع تشخیص استفاده شده است. در این

1. Construct Validity
2. Discriminant Validity

جدول ۳: نتایج سه معیار آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی و روایی همگرا

پایایی ترکیبی (CR)	میانگین واریانس استخراج شده (AVE)	ضریب آلفای کرونباخ	بارهای عاملی	گویه‌ها	متغیرهای پنهان
۰/۸۶۰	۰/۷۷۳	۰/۷۶۰	۰/۹۰	تجربه سفر و گردشگری باعث گسترش افق دید کودک من می‌شود.	انگیزش برای یادگیری کودکان
			۰/۹۱	تجربه سفر و گردشگری آموزش بالایی برای کودک من به همراه دارد.	
			۰/۷۶	تجربه سفر و گردشگری به یادگیری کودک من درباره تاریخ/ فرهنگ/ مردم و غیره کمک می‌کند.	
			۰/۷۹	تجربه سفر و گردشگری به توسعه دانش کودک من منجر می‌شود.	
			۰/۸۵	تجربه سفر و گردشگری باعث می‌شود کودک من مطالب زیادی یاد بگیرد.	
			۰/۸۴	تجربه سفر و گردشگری کنجکاوی کودک من را درباره موضوعات جدید برمی‌انگیزد.	
۰/۸۷۹	۰/۷۹۴	۰/۸۰۴	۰/۸۷	تجربه سفر و گردشگری باعث شده است کودک من آگاه‌تر شود.	فواید یادگیری برای کودکان
			۰/۸۰	تجربه سفر و گردشگری واقعاً به عنوان تجربه یادگیری برای کودک من است.	
			۰/۸۲	تجربه سفر و گردشگری به کودک من آموزش‌های زیادی داده است.	
			۰/۸۳	تجربه سفر و گردشگری باعث شده مهارت‌های کودک من افزایش یابد.	
۰/۹۱۹	۰/۹۲۶	۰/۸۹۹	۰/۷۵	یکی از نتایج تجربه سفر و گردشگری تمایل بیشتر کودک من به پرداخت هزینه برای حفظ محیط زیست است.	رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان
			۰/۷۴	تجربه سفر و گردشگری تعهد کامل کودک من رفتار حافظ محیط زیست را در پی داشته است.	
			۰/۹۳	تجربه سفر و گردشگری کودک من را به یکی از حامیان حفاظت از محیط زیست تبدیل کرده است.	
			۰/۸۹	تجربه سفر و گردشگری به تلاش بیشتر کودک من برای حفظ محیط زیست منجر شده است.	
			۰/۹۲	تجربه سفر و گردشگری سبب شده است کودک من برای تبدیل به فرد حافظ محیط زیست سبک زندگی اش را تغییر دهد.	

در گام بعد، روایی و واگرایی مدل بررسی شده است. به این منظور، از آزمون فورنل و لاکر استفاده شده است. فورنل و لاکر (۱۹۸۱) بیان می‌کنند که روایی و اگرآ در سطح قابل قبول است که میزان AVE برای هر سازه بیشتر از واریانس اشتراکی بین آن سازه و سازه‌های دیگر (یعنی مربع مقدار ضرایب هم‌بستگی بین سازه‌ها) در مدل باشد. نتایج مربوطه در جدول ۴ بیان شده است.

جدول ۴: روایی و واگرایی مدل براساس روش فورنل و لاکر

متغیرهای پژوهش	انگیزش برای یادگیری کودکان	فواید یادگیری برای کودکان	رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان
انگیزش برای یادگیری کودکان	۰/۸۵۰	-	-
فواید یادگیری برای کودکان	۰/۶۶۲	۰/۷۶۰	-
رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان	۰/۵۹۷	۰/۷۱۳	۰/۸۴۱

می‌کند، تشکیل شده است. استفاده از روش معادلات ساختاری مزایای مهمی دارد که مهم‌ترین آن‌ها تخمین مجموعه‌ای از معادلات رگرسیون به صورت هم‌زمان است. معادلات ساختاری لیزرل، ضمن آن‌که ضرایب مجهول مجموعه معادلات ساختاری خطی را برآورد می‌کند، برازش مدل‌هایی را که شامل متغیرهای مکنون، خطاهای اندازه‌گیری در هر یک از متغیرهای وابسته و مستقل، علیت دوسویه، هم‌زمانی و وابستگی متقابل است نیز بررسی می‌کند (آذر، ۱۳۹۱). برای انجام روش‌های آماری مدنظر از نرم‌افزار لیزرل ۱ استفاده شده است.

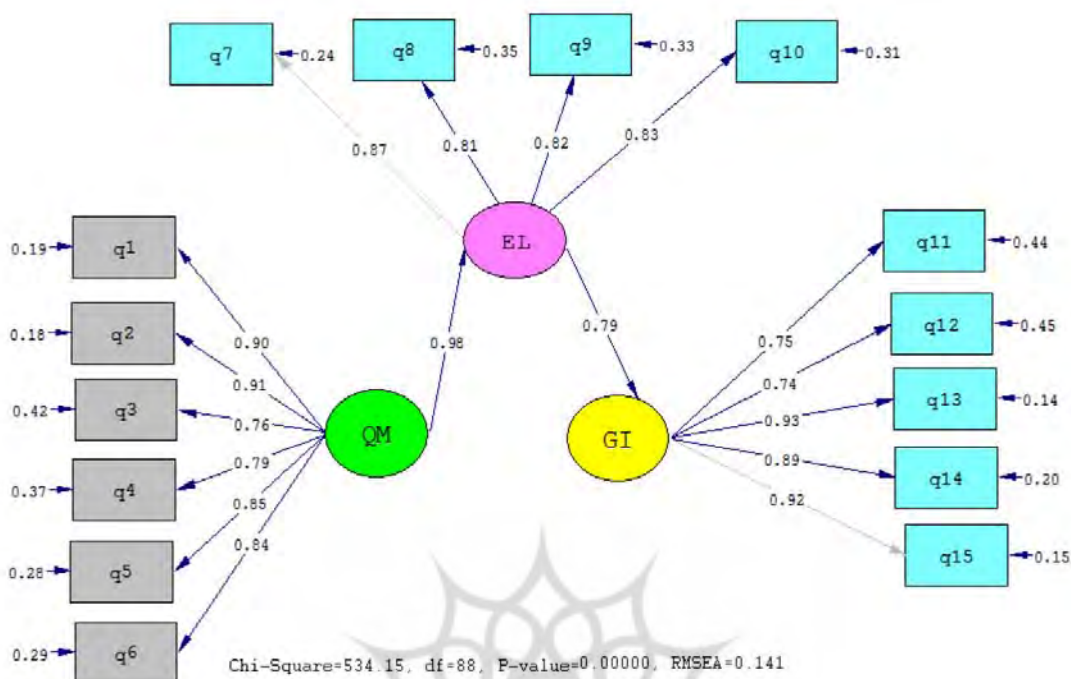
یافته‌ها

شکل ۲ و ۳ مدل پژوهش را همراه با متغیرهای مکنون و مشاهده‌شده موجود در آن، در قالب مدل‌های اندازه‌گیری انعکاسی همراه با ضرایب مسیر بین متغیرها و همچنین مقادیر ضریب تعیین و آماره‌تی نشان می‌دهد.

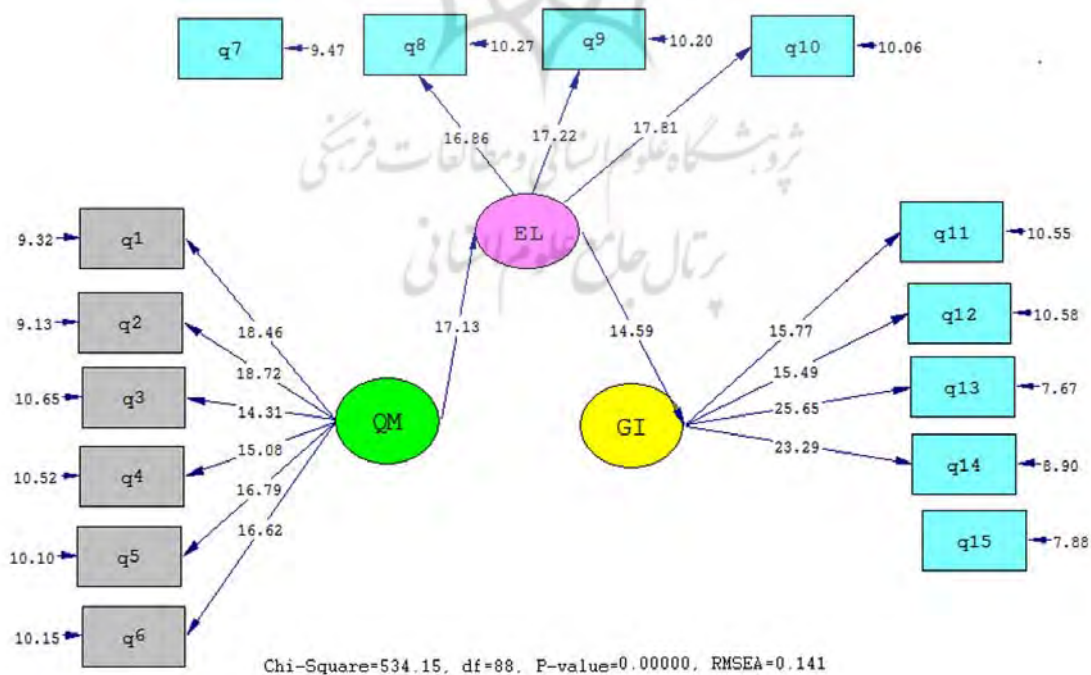
نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد مقدار جذر AVE متغیرهای مکنون، که در خانه‌های موجود در قطر اصلی ماتریس قرار گرفته‌اند، از مقدار هم‌بستگی میان آن‌ها که در خانه زیرین و چپ قطر اصلی ترتیب داده شده‌اند بیشتر است؛ بنابراین سازه‌های مدل تعامل بیشتری با شاخص‌های خود دارند تا با سازه‌های دیگر. به بیان دیگر، روایی و واگرایی مدل در حد مناسبی است.

روش‌های تحلیل آماری

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، در اولین گام به بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها با به‌کارگیری آزمون کلموگوروف - اسمیرنوف پرداخته می‌شود. گام بعد به ارزیابی روایی و پایایی پرسش‌نامه اختصاص دارد. سپس به منظور آزمون مدل پژوهش از روش معادلات ساختاری استفاده می‌شود. معادلات ساختاری از یک بخش ساختاری، که ارتباط بین متغیرهای مکنون را نشان می‌دهد، و یک مؤلفه اندازه‌گیری، که نحوه ارتباط متغیرهای مکنون و نشانگرهای آن‌ها را منعکس

شکل ۲: ضرایب مسیر و مقادیر ضریب تعیین

شکل ۳: مقادیر آماره‌نی

یکی از مهم‌ترین معیارها برای بررسی برآزش مدل ساختاری، عبارت آماره تی است. چنانچه مقدار آن بزرگ‌تر از قدر مطلق عدد ۱/۹۶ باشد، پارامترهای مدل معنی‌دارند. سه مقدار ۱/۶۴، ۱/۹۶ و ۲/۵۸ مقدار ملاک برای تأیید مقادیر در سطوح ۹۰، ۹۵ و ۹۹ درصد در نظر گرفته شده است. نتایج ضرایب مسیر همراه با مقادیر آماره تی و سطح معنی‌داری در جدول ۵ نشان داده شده است.

جدول ۵: نتایج آزمون فرضیه‌های اول و دوم

فرضیه	متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب مسیر	آماره تی	سطح معناداری
H _۱	انگیزش برای یادگیری	فواید یادگیری برای کودکان	۰/۹۸	۱۷/۱۳	بیشتر از ۰/۰۵
H _۲	فواید یادگیری برای کودکان	رفتارهای محافظت از محیط‌زیست کودکان	۰/۷۹	۱۴/۵۹	کمتر از ۰/۰۵

نتایج به‌دست‌آمده از جدول ۵ نشان می‌دهد که ضریب تأثیر متغیر انگیزش برای یادگیری در فواید یادگیری برای کودکان ۰/۹۸ است و تأثیر فواید یادگیری برای کودکان در رفتارهای محافظت از محیط‌زیست کودکان ۰/۷۹ است؛ یعنی به‌ازای یک واحد تغییر در متغیر انگیزش برای یادگیری (۰/۹۸)، فواید یادگیری برای کودکان تغییر پیدا می‌کند و به‌ازای یک واحد تغییر در متغیر فواید یادگیری برای کودکان (۰/۷۹) رفتارهای محافظت از محیط‌زیست کودکان تغییر پیدا می‌کند که در شکل ۱ نشان داده شده است. همچنین نتایج آماره تی نشان می‌دهد که تأثیر انگیزش برای یادگیری در فواید یادگیری برای کودکان ۱۷/۱۳ است و

تأثیر فواید یادگیری برای کودکان در رفتارهای محافظت از محیط‌زیست کودکان ۱۴/۵۹ است (که بزرگ‌تر از ۲/۵۸ است)؛ بنابراین تأثیر انگیزش برای یادگیری در فواید یادگیری برای کودکان و در رفتارهای محافظت از محیط‌زیست کودکان مثبت است؛ بنابراین فرضیه‌های تحقیق تأیید می‌شود.

شاخص‌های برآزش مدل از مهم‌ترین مراحل تحلیل مدل‌سازی معادلات ساختاری است. این شاخص‌ها برای پاسخ به این پرسش است که آیا مدل بازنمایی شده با داده‌ها، مدل مفهومی پژوهش را تأیید می‌کند یا خیر. نتایج مربوط به برآزش تحقیق در جدول ۶ مشاهده می‌شود.

جدول ۶: مقایسه شاخص‌های برآزش مدل با مقدار مجاز

وضعیت	مقدار مطلوب	مقدار	شاخص	
مطلوب	کمتر از ۳	۲/۰۹	(x ^۲)	خی دو نسبی
مطلوب	بیشتر از ۰/۹	۰/۹۲	(AGFI)	شاخص تعدیل برازندگی
مطلوب	بیشتر از ۰/۹	۰/۹۱	(CFI)	شاخص برازندگی تطبیقی
قابل قبول	بیشتر از ۰/۹	۰/۹۱	(GFI)	شاخص برازندگی
مطلوب	بیشتر از ۰/۹	۰/۹۳	(NFI)	شاخص نرمال‌شده برازندگی
مطلوب	کمتر از ۰/۰۸	۰/۱۴۱	(RMSEA)	ریشه دوم واریانس خطای تقریب

با توجه به مقدار شاخص و مقدار مطلوب در جدول ۶، شاخص خیی دو نسبی برابر با $(2/09 < 0/92)$ ، شاخص تعدیل برازندگی $(0/9 < 0/92)$ ، شاخص برازندگی تطبیقی $(0/9 > 0/91)$ ، شاخص برازندگی $(0/9 > 0/91)$ ، شاخص نرمال شده برازندگی $(0/9 > 0/93)$ ، و ریشه دوم واریانس $(0/08 > 0/141)$ است که نشان می‌دهد مدل تحقیق حاضر برازش مطلوبی دارد و ساختار عاملی در نظر گرفته شده برای آن قابل قبول است. به عبارت دیگر، داده‌های حاصل از تحقیق، مدل نظری را حمایت و تأیید می‌کند. به منظور آزمون نقش تعدیلگری متغیرها بارون و کنی (۱۹۸۶) در پژوهش خود، چهار حالت گوناگون از وضعیت متغیر مستقل و تعدیلگر را به شرح زیر بررسی کردند: حالت اول: هر دو متغیر مستقل و تعدیلگر از نوع طبقه‌ای باشند. حالت دوم: متغیر تعدیلگر از نوع طبقه‌ای و متغیر مستقل پیوسته باشد. حالت سوم: متغیر تعدیلگر پیوسته و متغیر مستقل از نوع طبقه‌ای باشد. حالت چهارم: هر دو متغیر تعدیلگر و مستقل پیوسته باشند. در حالت چهارم، فرض بر این است که هر دو متغیر مستقل و تعدیلگر پیوسته باشند که معمول‌ترین و درعین حال مهم‌ترین حالت بررسی نقش متغیرهای تعدیلگری به شمار می‌رود. نتایج مربوط به تأثیرات غیرمستقیم در جدول ۷ نشان داده شده است.

جدول ۷: نتایج آزمون فرضیه‌های سوم و چهارم

فرضیه‌ها	متغیر تعاملی	بررسی رابطه تعدیلگری		بررسی مدل‌های رگرسیونی		
		β	sig	R ² (مدل اول)	R ² (مدل دوم)	ΔR^2
H ³	جنسیت × فواید یادگیری برای کودکان	۰/۰۵۶	۰/۱۴۹	۰/۷۶۳	۰/۷۶۴	-۰/۰۰۱
	تحصیلات × فواید یادگیری برای کودکان	-۰/۰۶۰	۰/۸۹	۰/۷۶۳	۰/۷۶۵	-۰/۰۰۲
	درآمد ماهانه × فواید یادگیری برای کودکان	۰/۰۱۹	۰/۵۸۷	۰/۷۶۳	۰/۷۶۳	۰/۰۰۰
	تعداد فرزندان × فواید یادگیری برای کودکان	۰/۰۸۴	۰/۱۹۵	۰/۷۶۳	۰/۷۶۴	-۰/۰۰۱
H ⁴	جنسیت × رفتارهای محافظت از محیط‌زیست کودکان	۰/۰۳۰	۰/۶۱۶	۰/۴۹۵	۰/۴۹۴	۰/۰۰۱
	تحصیلات × رفتارهای محافظت از محیط‌زیست کودکان	۰/۰۱۳	۰/۷۹۸	۰/۴۹۵	۰/۴۹۴	۰/۰۰۱
	درآمد ماهانه × رفتارهای محافظت از محیط‌زیست کودکان	-۰/۲۱۴	۰/۱۱۱	۰/۴۹۵	۰/۴۹۸	-۰/۰۰۳
	تعداد فرزندان × رفتارهای محافظت از محیط‌زیست کودکان	۰/۰۵۸	۰/۵۵۲	۰/۴۹۵	۰/۴۹۴	۰/۰۰۱

زیست کودکان، به‌رغم تفاوت ظاهری، از لحاظ آماری درخور توجه نیستند و به‌عبارتی معنی‌دار نیستند.

نتیجه‌گیری، پیشنهادها و محدودیت‌ها

در این پژوهش تلاش شد که نقش یادگیری حاصل از گردشگری کودکان در توسعه پایدار گردشگری بررسی شود. نتایج نشان داد که انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان در رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان تأثیر دارد. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون ضریب هم‌بستگی پیرسون نشان می‌دهد که میان انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان بر رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان رابطه وجود دارد. انگیزش برای یادگیری با فواید یادگیری برای کودکان ($0/874$) است؛ میان انگیزش برای یادگیری بر رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان ($0/712$)، بین فواید یادگیری برای کودکان بر رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان ($0/705$) و مقدار عدد معنی‌داری (Sig) رابطه مشاهده شده است. با توجه به این‌که ضریب هم‌بستگی دارای علامت مثبت است، می‌توان گفت که میان انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان بر رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان رابطه مثبت و به‌شدت قوی وجود دارد. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون معادلات ساختاری نشان می‌دهند که تأثیر انگیزش برای یادگیری در فواید یادگیری برای کودکان در $17/13$ است و تأثیر فواید یادگیری برای کودکان در رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان $14/59$ است که بزرگ‌تر از $58/2$ است. هدف از آموزش محیط زیست، افزایش آگاهی، درک و حساسیت افراد نسبت به فرایندهایی است که در محیط طبیعی رخ می‌دهد؛ به شکلی که آن‌ها در قبال محیط زیست احساس مسئولیت کنند. آموزش به مردم کمک می‌کند که خود بخشی از راهکار و راه‌حل باشند. آموزش صحیح، حق انتخاب را برای مخاطب در نظر می‌گیرد. هدف از آموزش به کودکان، آگاهی احساسی در کودکان دانش‌آموز است تا آن‌ها را قادر سازد در قبال محیط خود احساس مسئولیت داشته باشند. این روش فراتر از شیوه‌های پیش پا افتاده و ناکارآمد تدریس است و کودکان از شیوه‌هایی مانند ترسیم‌کردن، گفتن، نوشتن، پرسیدن، تصورکردن، از طبیعت الهام‌گرفتن، به طبیعت اضافه‌کردن، راه‌رفتن و دویدن برای درک عمیق احساس محیط زیست استفاده می‌کنند. بنابراین تأثیر انگیزش برای یادگیری در فواید یادگیری برای کودکان و در رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان مثبت است. دوران کودکی اهمیت بسیاری

برای انجام تحلیل تأییدی لازم است متغیرهای مستقل و تعدیلگر مرکزی و استاندارد شوند تا به‌سبب کاهش هم‌بستگی متغیرهای مستقل و تعدیلگر با متغیرهای تعاملی (متغیر ضرب) احتمال وقوع هم‌خطی چندگانه کاهش یابد. سپس متغیر تعاملی از طریق ضرب متغیرهای مستقل و تعدیلگر استاندارد شده ایجاد شود تا مقدمات تحلیل رگرسیون فراهم شود. بدین‌منظور متغیرهای پیش‌بین و تعدیلگر در مرحله اول و متغیر تعاملی در مرحله دوم وارد مدل رگرسیونی می‌شوند (مرتضوی و همکاران، ۱۳۹۳). طبق نتایج به‌دست‌آمده در جدول ۷، درباره فرضیه سوم، متغیر انگیزش برای یادگیری برای جنسیت، تحصیلات، درآمد ماهانه و تعداد فرزندان به‌ترتیب برابر است با $0/763$ ، $0/763$ ، $0/763$ و $0/763$ که واریانس فواید یادگیری برای کودکان را پیش‌بینی می‌کند و واردکردن متغیر تعدیلگر مضروب (فواید یادگیری برای کودکان) به هریک به‌ترتیب در حدود ۱ درصد، ۲ درصد، ۱ درصد و ۱ درصد بر مجذور هم‌بستگی اضافه می‌کند. همچنین سطح معنی‌داری ضریب رگرسیون به‌ترتیب برابر با $0/056$ ، $0/060$ ، $0/019$ و $0/084$ است که به‌ترتیب در سطح معناداری $0/149$ ، $0/189$ ، $0/587$ و $0/195$ است که از لحاظ آماری معنی‌دار نیستند. به‌عبارت‌دیگر، افزایش درصدی که ناشی از تأثیر متغیر تعدیلگر در فواید یادگیری برای کودکان است معنی‌دار نیست. بنابراین متغیرهای جنسیت، تحصیلات، درآمد ماهانه و تعداد فرزندان میان انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان، به‌رغم تفاوت ظاهری، از لحاظ آماری چشمگیر و به‌عبارتی معنی‌دار نیستند.

درمورد فرضیه چهارم، متغیر انگیزش برای یادگیری، جنسیت، تحصیلات، درآمد ماهانه و تعداد فرزندان برابر با $0/495$ است که واریانس فواید یادگیری برای کودکان را پیش‌بینی می‌کند. واردکردن متغیر تعدیلگر مضروب (رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان) برای هریک فقط در حدود ۱ درصد بر مجذور هم‌بستگی اضافه می‌کند. همچنین سطح معنی‌داری ضریب رگرسیون به‌ترتیب برابر با $0/030$ ، $0/013$ ، $0/214$ و $0/058$ است که به‌ترتیب در سطح معناداری $0/716$ ، $0/798$ ، $0/111$ و $0/552$ است که از لحاظ آماری معنی‌دار نیستند. به‌عبارت‌دیگر، افزایش درصدی که ناشی از تأثیر متغیر تعدیلگر در فواید یادگیری برای کودکان است معنی‌دار نیست؛ بنابراین متغیرهای جنسیت، تحصیلات، درآمد ماهانه و تعداد فرزندان میان انگیزش برای یادگیری و رفتارهای محافظت از محیط

در ایجاد نگرش‌های محیط زیستی دارند و آموزش محیط زیست در این دوران راهی برای پرورش نگرش‌های محیط زیستی در انسان است. نگرش‌های محیط زیستی، که در دوران کودکی شکل می‌گیرند، دائمی و تغییرناپذیرند. نگرش‌ها واکنش‌های ارزش‌گرایانه به اشیاء یا رفتارها، براساس باورها در مورد آن اشیاء یا رفتارها هستند. آموزش محیط زیست بنیادی‌ترین شیوه در حفاظت از محیط زیست بوده که به کودکان و بزرگسالان بهترین شیوه ارائه مطالب و نحوه فعالیت‌ها و اجرای ساختاری در زمینه ارتقای آگاهی‌های زیست محیطی را می‌آموزد تا از این طریق هر فرد جامعه، خود را با احترام گذاشتن به طبیعت، در حفظ و حمایت از محیط زیست متعهد بداند. به عبارت دیگر، آموزش محیط‌زیست فرایندی فعال است که طی آن، آگاهی، دانش و مهارت‌ها ارتقا یافته و به درک، تعهد، تصمیمات آگاهانه و فعالیت‌های سازنده برای مدیریت تمامی اجزای به هم آمیخته محیط زیست منجر می‌شود. از این رو می‌توان گفت که انگیزش برای یادگیری در رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان تأثیر دارد. آموزش کودکان به شکل‌گیری ارزش حفظ محیط زیست در روح و روان آن‌ها منجر می‌شود. در واقع کودک آنچه انجام می‌دهید و آن‌طور که زندگی می‌کنید فرامی‌گیرد و در زندگی، طبق آن‌ها عمل می‌کند. پس بهتر است الگوی خوبی برای کودکان‌تان باشید و فعالیت‌های عملی ساده‌ای را در زندگی خانوادگی انجام دهید که می‌تواند به حفظ محیط زیست کمک کند. یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش‌های ذیل همسوسست: پژوهش‌های دانلپ و همکاران (2008) با موضوع تغییرات در مورد محیط زیست و تأثیر فعالیت‌های انسانی در آن؛ ریگیگو (2002) با موضوع شهرهای دوستدار کودک و این‌که به چه دلیل مفهوم شهر دوستدار کودک گسترش یافته است؛ مهاجر (۱۳۹۶) با موضوع علایق کودکان برای سفر و گردشگری؛ شبیری و همکاران (۱۳۹۲) با موضوع بررسی نگرش‌های کودکان پیش‌دبستانی شهر؛ نریمانی (۱۳۹۶) با موضوع محیط زیست و آموزش کودکان؛ کیانی و نظری (۱۳۹۶) با موضوع تأثیر آموزش‌های زیست محیطی، گردشگری، فضاهای عمومی شهرهای معاصر بر پایداری اجتماعی با نگاهی برای کودکان و همتی و شبیری (۱۳۹۵) با موضوع آموزش‌های محیط زیست ایران و مقایسه آن با دیگر کشورها.

گردش در طبیعت پیرامون مانند پارک، دریاچه، جنگل، کوه یا حتی باغچه حیاط در برقراری ارتباط مثبت بین کودک و محیط زیست بسیار مؤثر است.

به همین دلیل، بسیاری از متخصصان توصیه می‌کنند خانواده‌ها تا آنجا که ممکن است زمان بیشتری را در طبیعت سپری کنند. گردش در طبیعت به کودکان کمک می‌کند بیشتر با محیط زیست آشنا شوند، به آن دل‌بستگی پیدا کنند و در نتیجه در مورد آن دغدغه‌مند شوند. گذراندن زمان در طبیعت به همراه خانواده مزایای دیگری نیز به همراه دارد؛ نظیر کاهش استرس و تقویت سلامت روانی. فرضیه اول یعنی فواید یادگیری حاصل از گردشگری کودکان در توسعه پایدار گردشگری تأثیر دارد. فرضیه دوم یعنی فواید یادگیری در رفتارهای حفاظت از محیط زیست در بین کودکان گردشگر تأثیر دارد. با توجه به خروجی داده‌ها و تجزیه و تحلیل‌های انجام شده بین یادگیری و فواید یادگیری کودکان برای رفتارهای حفاظت از محیط زیست رابطه‌ای معنی‌دار وجود دارد. آزمون پیرسون در سطح معناداری استاندارد، انگیزش برای یادگیری با فواید یادگیری بر کودکان ۰/۸۷۴، همچنین میان انگیزش برای یادگیری بر رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان ۰/۷۱۲ و بین فواید یادگیری برای کودکان بر رفتارهای حفاظت از محیط زیست عدد ۰/۷۰۵ را نشان می‌دهد، اما با توجه به این‌که ضریب هم‌بستگی علامت مثبت دارد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که رابطه‌ای مثبت بین انگیزش برای یادگیری همچنین فواید یادگیری برای کودکان در رفتارهای حفاظت از محیط زیست وجود دارد. به عبارت دیگر، هرچه به کودکان به‌درستی آموزش‌ها داده شود، رفتارهای معقول و مطمئن‌تری با محیط زیست خواهند داشت. در فرضیه سوم ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خانواده (جنسیت، سطح تحصیلات، متوسط درآمد ماهانه و تعداد فرزندان) در ارتباط بین انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان نقش تعدیلگری دارد. جنسیت بین انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان نقش تعدیلگری دارد. نتایج به‌دست آمده از آزمون ضریب رگرسیون - که برابر با ۰/۰۵۶ است - در سطح معناداری ۰/۱۴۹ را نشان می‌دهد که از لحاظ آماری معنی‌دار نیست؛ بنابراین جنسیت میان انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان، به‌رغم تفاوت ظاهری، از لحاظ آماری چندان چشمگیر نیستند. سطح تحصیلات بین انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان نقش تعدیلگری دارد. نتایج به‌دست آمده از آزمون ضریب رگرسیون، که برابر با ۰/۰۶۰ است، در سطح معنی‌داری ۰/۰۸۹ است که از لحاظ آماری معنی‌دار نیست؛ بنابراین سطح تحصیلات میان انگیزش

کودکان نقش تعدیلگری دارد. سطح معنی‌داری ضریب رگرسیون، که برابر با $0/058$ است، در سطح معناداری $0/052$ است که از لحاظ آماری معنی‌دار نیست؛ بنابراین تعداد فرزندان میان فواید یادگیری برای کودکان بر رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان از لحاظ آماری معنی‌دار نیست.

با توجه به این‌که تجربه سفر و گردشگری باعث گسترش افق دید کودکان می‌شود، پیشنهاد می‌شود والدین برای آموزش کودکان آن‌ها را به سفر ببرند. همچنین برای ارتقای آگاهی‌های محیط‌زیستی کودکان با آگاه‌سازی مربیان آن‌ها برنامه‌ریزی کنند و از آنجا که وسایل بازی یکی از مواردی است که به یادگیری کودکان کمک می‌کند، برای حفظ محیط زیست از وسایل بازی مرتبط استفاده کنند. همچنین پیشنهاد می‌شود که والدین در کارهای مربوط به حفظ محیط زیست، مثلاً جمع‌آوری زباله‌ها، کودکان را مشارکت دهند. مسئولان بیشتر بر روی برنامه‌های آموزش محیط‌زیست در بین کودکان تمرکز کنند و برای آموزش حفاظت از محیط زیست به طراحی و ساخت بازی‌های آموزشی مرتبط و حتی برگزاری استارت‌آپ‌هایی با مشارکت کودکان در این زمینه اقدام کنند و در نهایت به تولید محتوای آموزشی مناسب در مورد مسائل محیط‌زیستی در کنار اردوهای تفریحی برای آموزش محیط‌زیست به کودکان اقدام کنند.

از آنجا که مطالعه حاضر در یکی از صنایع ایران انجام شده ممکن است ویژگی خاص حاکم بر صنعت گردشگری با سایر صنایع خدماتی و تولیدی متفاوت باشد؛ بنابراین تکرار این تحقیق در سایر صنایع می‌تواند به دلیل لحاظ‌کردن ویژگی‌های بین بخشی در نهایت درک بهتری از سازوکار یادگیری حاصل از کودکان بر توسعه پایدار ایجاد کند. همچنین از آنجا که این تحقیق از نظر مکانی در یکی از شهرهای کشور ایران انجام شده است پیشنهاد می‌شود که همین تحقیق در سایر شهرهای گردشگری کشور انجام شود تا ضمن ارزیابی دقیق‌تر، مقایسه برنامه‌ریزی‌های دقیق‌تری در زمینه یادگیری کودکان در راستای حفاظت از محیط زیست صورت گیرد. همچنین به محققان آتی پیشنهاد می‌شود که در تحقیقات آینده به دیگر عوامل مهم، از جمله بررسی سواد زیست‌محیطی کودکان، آموزش محیط‌زیست، روش‌های آموزش مهارت‌های حفاظت از محیط زیست به کودکان، اثربخشی آموزش گروهی محیط‌زیست بر نگرش و آگاهی‌افزایی زیست‌محیطی دانش‌آموزان و همچنین بررسی تأثیر

برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان، به‌رغم تفاوت تحصیلی، از لحاظ آماری معنی‌دار نیست. متوسط درآمد ماهانه بین انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان نقش تعدیلگری دارد. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون ضریب رگرسیون، که برابر با $0/019$ است، در سطح معناداری $0/087$ است که از لحاظ آماری معنی‌دار نیست؛ بنابراین درآمد ماهانه میان انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان، به‌رغم تفاوت درآمد ماهانه والدین، از لحاظ آماری معنی‌دار نیست. تعداد فرزندان بین انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان نقش تعدیلگری دارد. با نتایج به‌دست‌آمده از آزمون ضریب رگرسیون، که برابر با $0/084$ است، در سطح معنی‌داری $0/195$ است که از لحاظ آماری معنی‌دار نیست؛ بنابراین تعداد فرزندان میان انگیزش برای یادگیری و فواید یادگیری برای کودکان از لحاظ آماری معنی‌دار نیست و در نهایت فرضیه چهارم ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خانواده (جنسیت، سطح تحصیلات، متوسط درآمد ماهانه) در ارتباط بین فواید یادگیری برای کودکان در رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان نقش تعدیلگری دارد. جنسیت بین فواید یادگیری برای کودکان در رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان نقش تعدیلگری دارد. با نتایج به‌دست‌آمده از آزمون ضریب رگرسیون، که برابر با $0/030$ است، در سطح معناداری $0/616$ است که از لحاظ آماری معنی‌دار نیست؛ بنابراین جنسیت میان فواید یادگیری برای کودکان بر رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان از لحاظ آماری معنی‌دار نیست. سطح تحصیلات بین فواید یادگیری برای کودکان در رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان نقش تعدیلگری دارد. سطح معنی‌داری ضریب رگرسیون، که برابر با $0/013$ است، در سطح معناداری $0/798$ است که از لحاظ آماری معنی‌دار نیست؛ بنابراین سطح تحصیلات میان فواید یادگیری برای کودکان در رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان از لحاظ آماری معنی‌دار نیست. متوسط درآمد ماهانه بین فواید یادگیری برای کودکان در رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان نقش تعدیلگری دارد. سطح معنی‌داری ضریب رگرسیون، که برابر با $0/214$ - است، در سطح معناداری $0/111$ است که از لحاظ آماری معنی‌دار نیست؛ بنابراین درآمد ماهانه میان فواید یادگیری برای کودکان بر رفتارهای محافظت از محیط زیست کودکان از لحاظ آماری معنی‌دار نیست. تعداد فرزندان بین فواید یادگیری برای کودکان بر رفتارهای محافظت از محیط زیست

برنامه درسی میان‌رشته‌ای آموزش محیط‌زیست در آموزش عالی، بررسی تأثیر آموزش محیط‌زیست در بهبود نگرش دانش‌آموزان به محیط‌زیست پیردازند و در نهایت پیشنهاد می‌شود نقش آموزش در حفاظت از محیط‌زیست بررسی شود.

پس از ارائه پیشنهادها اجرایی و کاربردی، در نهایت به محدودیت‌های پژوهش اشاره می‌شود. این پژوهش مقطعی است و از آنجا که دستیابی به نتایج قطعی مستلزم پیگیری طولانی است، بنابراین اثربخشی نتایج تحقیق حاضر در بلندمدت با محدودیت مواجه است. از دیگر محدودیت‌های تحقیق می‌توان به شرایط کرونایی اشاره کرد که والدین کمتر راضی به همکاری بودند. آخرین محدودیت پژوهش به ویژگی‌های ذاتی مربوط به پرسش‌نامه مانند دقت ناکافی پاسخ‌دهندگان در تکمیل جواب سؤالات مربوط است.

منابع

- آذر، عادل، غلامزاده، رسول و قنوتی، مهدی (۱۳۹۱). مدلسازی مسیری ساختاری در مدیریت. تهران: انتشارات نگاه دانش.
- آقاداتاشی، زینب، میرزایی، روزبه و رمضانزاده لسبویی، مهدی (۱۳۹۶). ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و نقش آن در ارزیابی گردشگران بین‌المللی از جاذبه‌های مقاصد گردشگری شهری (مطالعه موردی: شهر اصفهان). کنفرانس ملی تحقیق و توسعه در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی نوین، تهران. <https://civilica.com/doc/723532>
- ابراهیم‌زاده، سعید (۱۳۸۱). تعیین استانداردهای طول قد و وزن کودکان گروه سنی ۶ تا ۱۲ سال در ایران و مقایسه آن با استانداردهای بین‌المللی، مجله خدمات علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی، ۹(۲)، ۶۳-۷۳.
- اسعدی، میرمحمد، فلاح تفتی، حامد و زحمتکش سر دوراهی، مهدیه (۱۳۹۹). شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های توسعه گردشگری کودک از منظر ویژگی‌های فرهنگی، زیرساختی و ظاهری مقصد (مورد مطالعه: شهر یزد). گردشگری و توسعه، ۹(۲)، ۹۷-۱۱۲.
- بیرمی‌پور، علی، و عسگری، یوسف (۱۳۹۷). آموزش و پرورش شناختی در دوره پیش‌دبستانی. دهمین همایش ملی آموزش، تهران.
- پورمعصوم، بهمن، فیاض، ایراندخت و بازرگان، سیمین (۱۳۹۶). شکل‌گیری سواد زیست‌محیطی کودکان براساس برنامه درسی راهبردی، برنامه‌ریزی چندبعدی و بسته یادگیری چندرسانه‌ای. تعلیم و تربیت، ۳۳(۱)، ۳۲-۹.
- تجاری، فرشاد، صفانیا، محمدعلی، خلیلی، علی اصغر، دوستی، مرتضی و بیرق‌دار، فاطمه (۱۳۸۹). درک کیفیت خدمات، رضایتمندی و قصد بازگشت گردشگران به رویدادهای ورزشی. مجموعه مقالات همایش ملی مدیریت تربیت بدنی، مرکز آموزشی و فرهنگی سما واحد قائم‌شهر.
- رحمانی، زین‌العابدینی، پرهیزگار، محمد مهدی، امینی، محمدتقی و شیرمحمدی، یزدان (۱۳۹۳). عوامل بر اجرای سیاست‌های گردشگری در ایران. مطالعات مدیریت گردشگری، ۸(۲۴)، ۱۸۳-۲۰۷.
- شبییری، محمد و میبودی، حسین (۱۳۹۳). تأثیر بازی‌های آموزشی بر یادگیری مفاهیم بازیافت و استفاده مجدد در کودکان پسر پیش‌دبستانی. تعلیم و تربیت، ۳۲(۱۲۶)، ۶۹-۸۶.
- قربانی صابر، فاطمه و شمس، مجید (۱۳۹۹). توسعه گردشگری با تأکید بر فرهنگ و هنر (به‌عنوان شاخص‌های شهر خلاق، مورد همدان). فضای گردشگری، ۹(۳۵)، ۱۷-۳۲.
- کیانی سلمی، صدیقه و نظری، نجمه (۱۳۹۶). گردشگری کودک و نقش آن در حفاظت از محیط زیست و توسعه گردشگری پایدار. چهارمین کنفرانس بین‌المللی برنامه‌ریزی و مدیریت محیط زیست، تهران. <https://civilica.com/doc/589575>
- کیانی صبا، مرضیه، مرادی، الهام و نظری بدیع، سعیده (۱۳۹۱). نقش گردشگری بر ایجاد اشتغال‌زایی در کشورهای در حال توسعه. اولین همایش ملی جغرافیا و گردشگری در هزاره سوم، نجف‌آباد. <https://civilica.com/doc/173638>
- لاولاک، کریستوفر و لورن، رایت (۱۳۸۸). اصول بازاریابی و خدمات، ترجمه ابوالفضل تاج‌زاده‌نمین. تهران: سمت.
- محمدبیگی، ابوالفضل، محمدصالحی، نرگس و علی‌گل، محمد (۱۳۹۳). روایی و پایایی ابزارها و روش‌های مختلف اندازه‌گیری آن‌ها در پژوهش‌های کاربردی در سلامت. مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، ۱۲(۱۳). ۱۱۱۷-۱۱۵۳.

- Brand Land, B. (1987). Interpretation and sustainable tourism: The potential and pitfalls. *Journal of Sustainable Tourism*, 1(2), 71-80.
- Cheng, J. C. H., & Monroe, M. C. (2012). Connection to nature: Children's affective attitude toward nature. *Environment and behavior*, 44(1), 31-49.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Dunlap, R. E., & York, R. (2008). The globalization of environmental concern and the limits of the postmaterialist values explanation: Evidence from four multinational surveys. *The Sociological Quarterly*, 49(3), 529-563.
- Fornell, C., & Larcker, F. D. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 18(3), 382-388.
- Hofstede, G (1989) Organising for cultural diversity. *European Management Journal*, 7(4), 390-397.
- Lehto, X. Y., Fu, X., Li, H., & Zhou, L. (2017). Vacation benefits and activities: Understanding Chinese family travelers. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 41(3), 301-328
- Pender, L. (1999). *Marketing Management for Travel and Tourism*. Stanley Thornes Publishers Ltd. UK: Cheltenham.
- Wu, M. Y., Wall, G., Zu, Y., & Ying, T. (2019). Chinese children's family tourism experiences. *Tourism Management Perspectives*. 29, 166-175.
- Yang, F. X., & Lau, V. M. C. (2019). Experiential learning for children at World Heritage Sites: The joint moderating effect of brand awareness and generation of Chinese family travelers. *Tourism Management*, 72, 1-11.
- محمدی، کریم، محمدزاده نصیرآبادی، مهناز و شرقی، طاهره (۱۳۹۸). شناسایی و بررسی عوامل مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری روستایی. راهبردهای توسعه روستایی، ۲(۲)، ۴۲۷-۴۴۳.
- مرتضوی، سعید، خوراکیان، علی‌رضا، ناصری‌نژاد، الهه و معماری، علی (۱۳۹۳). بررسی رابطه متقابل نوآوری درک‌شده سازمانی با سایر مؤلفه‌های جو سازمانی در کارکنان ستاد شرکت برق منطقه‌ای خراسان. مدیریت نوآوری، ۳(۹)، ۳۳-۵۲.
- مرتضوی، مونا سادات، حاجی کریمی، عباسعلی و خداداد حسینی، سیدحمید (۱۳۹۳). بررسی تحلیل اعتماد شناختی و عاطفی بر تبادلات رابطه‌ای خریداران و فروشندگان، تحقیقات بازاریابی نوین، ۴(۴)، ۱۶۷-۱۸۲.
- مصراآبادی، جواد، استوار، نگار و جعفریان، سکینه (۱۳۹۲). بررسی روایی سازه و تشخیصی پرسش‌نامه معنا در زندگی‌دانشجویان. مجله علوم رفتاری، ۷(۱)، ۸۳-۹۰.
- مقصودی، حسین (۱۳۹۵). نقش گردش و گردشگری در تربیت کودکان. کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم مهندسی. <https://civilica.com/doc/537156>
- مهاجر، بشری، شفیعی، زاهد و خواجه احمد عطاری، علیرضا (۱۳۹۶). نقش گردشگری خلاق هنرمحور کودکان در توسعه پایدار. با تأکید بر صنایع دستی. کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد، توانمندی صنعت جهانگردی در توسعه، مشهد <https://civilica.com/doc/699448>
- نیرمانی، حسینعلی، محمدی، اعظم و بقایی، مسیب (۱۳۹۶). توسعه پایدار از طریق توانمندسازی جوامع محلی. اولین همایش ملی منابع طبیعی و توسعه پایدار در زاگرس مرکزی.
- نصراللهی، زهرا و موسی بیکی ده‌آبادی، فریده (۱۳۹۴). تحلیل اهمیت عملکرد گردشگری پایدار: با استناد بر عوامل زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی. گردشگری شهری، ۲(۱)، ۴۵-۵۹.
- همتی، زهرا و شبیری، سیدمحمد (۱۳۹۵). بررسی وضعیت آموزش محیط‌زیست در کشور ایران و مقایسه آن با سایر کشورهای جهان. انسان و محیط زیست. ۱۴(۲)، ۶۱-۸۱.

